

Съчинения
на
М. С. Дринова

издава

Българската Академия на наукитѣ въ София

подъ редакцията на

Профес. В. Н. Златарски

Томъ III.

- I. Публицистични статии
- II. Служебни записки, наредби и разпоредби
- III. Критики, оцѣнки и отзиви
- IV. Поменици

София
Държавна Печатница
1915.

Трудове

на

М. С. Дринова

Съдържащи

I. Публицистични статии

II. Служебни записки, наредби и разпоредби

III. Критики, оцѣнки и отзиви

IV. Поменици

София

Държавна Печатница

1915.

Съдържание.

Отдѣлъ I.

Публицистични статии.

	Страница
1. Странны ли сѣ за народността ни фапациотитѣ и иезуититѣ . . .	3— 9
2. За сегашното Всемирно изложение въ Парижъ	9— 12
3. Писмо до Българската интеллигенция	13— 16
4. Българско литературно дружество	16— 18
5. Празника на Йоана Хуса въ Прагъ	18— 22
6. Тъсемецѣтието на народнитѣ Българскѣ черкви	22— 25
7. Болгарія накапунѣ ея погрома	25— 55

Отдѣлъ II.

Служебни записки, наредби и распоредби.

1. Българскитѣ църковенъ въпросъ въ свързка съ Берлинскитѣ трактатъ	59— 65
2. Сборникъ, съдържащъ: 1. Приврѣменъ Уставъ за народнитѣ училища и тѣхнитѣ програми, 2. Приврѣменни правила за Реалнитѣ училища, тѣхната програма и штатове и 3. Програма на първитѣ два класса отъ класическа гимназия и нейнитѣ штатове	67— 98
3. Наредби и распореджания по отдѣла на Народното Просвѣщение и Духовнитѣ дѣла (Подробно съдържание вж. на стр. 101) . . .	99—140
4. Записка за дѣйността на приврѣменното русско управление въ България	141—161
5. Отговоръ на „Български гласъ“	161—164
6. Изработването на Българската Конституция	164—185

Притурки: 1. Письмо князя А. М. Дондукова-Корсакова и вопросы, приложенные къ нему, стр. 176—180, и 2. Отвѣтъ профессора Дринова на вопросы Императорскаго Коммиссара, князя А. М. Дондукова-Корсакова, касательно государственнаго устройства Болгарскаго Княжества, стр. 181—185.

Отдѣлъ III.

Критики, оцѣнки и отзиви.

1. Хуни ли сме? — По поводъ на „Исторія българска съчинена отъ Гавриѣла Кръстьевича“, часть 1, Цариградъ, 1871	189—217
2. Още една отбрана на повобългарското азбуке заедно съ една поправка въ него (Отговоръ на г-на Кръстьевича, на „Училище“ и „Знание“)	217—225

	Страницы
3. Кирилъ и Методій, бѣлгарски просвѣтители. Букурещъ, 1875 г., стр. 64.	225—228
4. F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. II. Band. Stammbildungslehre. Wien, 1875. Стр. 504+XXIV.	229
5. F. Miklosich, Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen. Wien, 1874. Стр. 96+XXXV.	228—229
6. V. Jagić, Archiv für slavische Philologie. Herausgegeben von — Berlin, 1875.	229—231
7. Стоявъ Новаковичъ, Бугарски Зборник, писан прошлога вјека народнимъ езиком. Въ Starine jugoslav. akad. VI. Zagreb 1874.	231—232
8. Князь М. Оболенскій, Нѣсколько словъ о первоначальной Русской лѣтописи. Москва, 1870.	232—233
9. Славянскій сборникъ. Петербургъ, 1875.	233—234
10. Этнографическая карта Славянскихъ народностей. Составленная М. Ф. Мирковичемъ, дополнения А. Ф. Риттихомъ. 3-е издан. Петербургъ, 1875.	234
11. К. Иречекъ, Българска История	234—246
12. Сообщения за новобългарския езикъ	246—248
13. Ө. Успенскій. Образование втораго болгарскаго царства. Одесса, 1879.	248—280
14. Нѣсколько замѣтокъ по поводу статьи г. В. Надлера: „Послѣдняя фаза восточнаго вопроса“	280—286
— Отвѣтъ на отвѣтъ г. Надлера	286—291
15. И. В. Ягичъ, Образцы языка церковно-славянскаго по древнѣйшимъ памятникамъ глаголической и кирилловской письменности. С.-Петербургъ, 1882	292
16. По вѣпроса за буква ѣ	293—294
17. Нѣколко свѣти на слабодушный ми „послѣдователь“	294—296
18. В. Качановскій, Памятники болгарскаго народнаго творчества. — Выпускъ 1-й: Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсень С.-Петербурга, 1882	296—307
19. Три бѣлгарски грамоти въ единъ бѣлгарски отговоръ профессору Миклошичу	308—313
20. По поводу замѣчаній г. Сретковича на мою статью о говорѣ и обычаяхъ Дебрянъ	314—321
21. Нѣсколько поправокъ къ этнографическому очерку г. Драганова	321—324
22. Братя Шкорпиллови, Паметници изъ Българско. Дѣлъ I, часть 1. „Тракия“. София, 1888 г.	324—329
23. Заявленіе болгарскихъ эмигрантовъ	330—334
24. А. Л. Дювернуа, Словарь болгарскаго языка по памятникамъ народной словесности и произведеніямъ новѣйшей печати. Москва, 1885—1889	335—384
25. D-r Antoni Kalina, Studya nad historyją jesyka bułgarckiego. Kraków, 1891	384—392
26. Отговоръ на правописнитѣ вѣпроси. прѣдложени отъ редакцията на „Мисль“	393—396
27. Найденъ Геровъ, Рѣчникъ на бѣлгарскій языкъ съ тълкуваніе рѣчннхъ на бѣлгарски и русски. Часть I, А. — Д. Пловдивъ, 1895	396—419
28. П. А. Сыреку, Къ исторіи исправленій книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣѣ. Томъ I. Выпускъ 1-й. Время и жизнь патріарха Еввоимія Терновскаго. Спб., 1899. — Выпускъ 2-й. Литургическіе труды патріарха Еввоимія Терновскаго. Спб., 1890.	420—454

29. П. А. Сырку, Очерки изъ исторіи взаимныхъ отношеній болгаръ и сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ. Житіе св. Николая Софійскаго по единственной рукописи XVI в. Спб., 1901	Страницы 454—459
---	---------------------

Отдѣлъ IV.

П о м е н и ц и.

1. Споменъ за В. В. Макушева и за неговитѣ трудове по българската история	463—476
2. Споменъ за Ивана Сергѣевича Аксакова	476—489
3. Обзоръ ученой дѣятельности Н. М. Собѣстіанскаго	490—501
4. Нешо Вончовъ	501—504

П р и л о ж е н і я.

1. Успѣхи и задачи славяновѣдѣнія	505—519
2. Трудовой на М. С. Дриновъ въ хронологиченъ редъ	520—526
Показалець на собственитѣ имена	527—541
Печатни грѣшки	542

1. Споменъ за В. В. Макушева и за неговитѣ трудове по българската история.*)

Прѣзъ послѣднитѣ шесть-седемъ години се прѣселихъ единъ слѣдъ други въ вѣчността най-старитѣ руски слависти О. М. Бодянски, В. И. Григоровичъ, И. И. Срезневски, които не малко нѣщо сж направили за привдиганъето на словѣнската наука, на която они бѣхж и първитѣ учителъе въ рускигѣ университети: Бодянски въ Московскій, Григоровичъ въ Казанскій и Одесскій, Срезневски въ Харьковскій и Петербургскій. Чрѣзъ своитѣ многобройни учени трудове и пжтувания по словѣнскитѣ земли, както и чрѣзъ дълготрайната си професорска и общественна дѣятелность, они не малко сж спомогнали и за развиванъето на словѣнскій свѣтъ изобщо, та и между Българетѣ. Заслугитѣ си прѣдъ Словѣнството, они уголѣмихж и чрѣзъ това, дѣто могохж да си приготвятъ доста много сътрудници и продължителъе на своето дѣло. За жалость на нѣкои отъ тѣхнитѣ най-ревностни и достойни ученици не би речено да продължаватъ за дълго врѣме своята плодотворна дѣятелность, която биде пресѣчена отъ прѣждеврѣменна смъртъ. Така прѣждеврѣменно починхжж А. Ф. Гилфердингъ и А. А. Котляревски, така прѣждеврѣменно почина тая година на 2 марта и В. В. Макушевъ, когото ние особно има защо да поменемъ съ благодарна дума.

Викентій Васильевичъ Макушевъ, който се е родилъ на 1837 въ Брестъ-Литовскъ, се е възпиталъ въ Петербургскій университетъ, — той е ученикъ на Срезневскаго. Още додѣ 46 се е училъ въ университета, онъ подъ ржководството на свойтъ учителъ се е опитвалъ да допълни знаменитий Шафариковъ трудъ за словѣнскитѣ старини (*Slovanské starožitnosti*) съ едно съчинение за внжтрѣшний животъ на старитѣ Словѣне. Тоя

*) Изъ „Периодич. Списание на Българ. Книжно Дружество въ Сръдецъ“, кн. VI (1883), стр. 45—60.

първъ ученъ трудъ на Макушева е обнародванъ съ издвигането на Петербургский университетъ въ 1861 г. подъ заглавие: „Сказанія иностранцевъ о бытѣ и нравахъ Славянъ“. стр. 178. Макарь че тая книжка е студенчески трудъ и е написана още прѣди 25 години, тя и до сега не е загубила цѣнната си и до сега остава полезна книжка за всѣкого, който би пожелалъ да се запознае съ първоначалната вътрѣшна история на словѣнскитѣ плѣмена, съ нихнитѣ народи върванія, нрави и обичаи, съ нихний домашенъ и общественъ животъ, съ нихното народно управление и пр. и пр. Слѣдъ свършванъето на университетский си курсъ, Макушевъ е взелъ служба по министерството на външнитѣ дѣла и, по свое желание, скоро е билъ назначенъ за секретаръ при генералното консулство въ Дубровникъ, дѣто е и оставалъ отъ 1862 и до 1866 г. Прѣзъ тия четири години въ свободното си отъ служебни работи врѣме, младий секретаръ е прѣтрѣсалъ Дубровницкитѣ библиотеки и архиви, до колко на онова врѣме тѣ бѣхж достъпни, и тамо е могълъ да събере доста много новъ материалъ за историята на Дубровницката республика, именно за нейнитѣ дипломатически сношения съ Русия, за нейнитѣ исторически паметници и бытописатели. Върхъ основата на тоя материалъ Макушевъ е написалъ и обнародвалъ тогава още двѣ доста голѣми книги.¹⁾ Въ Дубровникъ той е ималъ пригода да се опознае добръ съ положението на Хърватетѣ, на Черна-гора, Херцеговина и другитѣ сърбски земи; тамо е захванълъ да изучава и съврѣменното положение на Словинцитѣ, па, до колкото му е било възможно, и на Българетѣ. По врѣмето на словѣнскій сборъ (словѣнскій съѣздъ) въ Москва, прѣзъ 1867 г., покойний обнародва въ рускитѣ газети и журнали доста много статии за всичкото южно словѣнство. Нѣкои отъ тия статии се появихж тогава и въ особна книжка подъ заглавие: „Задунайскіе и Адриатическіе Славяне“. Спб. 1867.

На 1868 г. В. В. Макушевъ, като бѣше вече оставилъ службата си по министерството на външнитѣ дѣла, биде изпратенъ отъ руското правителство да пътува въ западна

¹⁾ Тие книги иматъ слѣднитѣ заглавия: а) „Матеріали для исторіи дипломатическихъ сношеній Россіи съ Рагузскою республикою съ Петра Великаго“. Москва 1865. б) „Исслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника“. С.-Петербургъ 1867 г.

Европа съ научна цѣль. Първий плодъ отъ това негово пътуване бѣше запознаванетоъ учений свѣтъ съ нѣколко малко извѣстни, но твърдѣ важни паметници за историята на южнитѣ Словѣне. Между тие паметници има два, особно важни за българската история, именно: Хрониката на французскій рицарь Робертъ де Клари (*La prise de Constantinople*) и мемуаритѣ (запискитѣ) на Албанеца Иванъ Музаки. За мемуаритѣ на Ивана Музаки ние сме вече говорили още въ първата (Брацлска) книжка на „Периодическото Списание“ (стр. 59, 60) [Съчинения, I, стр. 96]. Тука ще кажемъ нѣколко думи токо за хрониката на Роберта де Клари. Робертъ де Клари е участвовалъ въ завоеванието на Константинополь отъ латинцитѣ въ 1202—1204 г., участвовалъ е и въ войнитѣ и битвитѣ, които първитѣ латински императори Балдуинъ и Хенрихъ сж имали съ Българетѣ. За тия войни онъ доста подробно говори въ хрониката си, въ която срѣщаме и други още любопитни за насъ извѣстия. Тука, на примѣръ, подробно се описва срѣщата и разговорътъ, които е ималъ съ Българскій царь Иоаннъ I най-храбрый отъ французскитѣ голѣмци *Pierre de Bracheuil*, доста подробно се излагатъ причинитѣ, които сж побудили вторий латински императоръ Хенрихъ да се ожени въ 1213 г. за дъщерята (или, както казватъ, други писателъе, плѣмницата) на царя Борила (*Bugus*), описватъ се и свѣщпоцѣнитѣ прѣмѣни и дарове, които тая българска хубавица докарала съ себе си въ Константинополь и които възлизали на 60 товара. Хрониката на Роберта де Клари хвърга доста голѣма свѣтлина на оная важна рола, която Българетѣ играѣхъ въ историята на Европа, когато бѣхъ „най-силний и най-опасний за латинската империя народъ“ (*le plus fort gent et le plus doutée de l'empire ne de le tere. Clary § 116*). Отъ тая важна хроника се е запазилъ токо единъ старъ рѣкописъ (отъ 14-й вѣкъ), който се намира въ кралската библиотека въ Копенхагенъ (Дания). Познатий нѣмски историкъ и професоръ на кенигсбергскій университетъ Карлъ Хопфъ (сега вече покойникъ) бѣше взелъ отъ тоя рѣкописъ още въ 1855 г. една копия, за да я обнародва, но по различни причини това обнародване се забави. Въ 1868 г. Макушевъ нарочно отиде въ Кенигсбергъ при Карла Хопфа и измоли отъ него позволение да се запознае по неговий прѣписъ съ хрониката на Роберта де Клари и да извлече изъ неж по-любопитнитѣ за българ-

48

ската история свидѣтелства. Тия извлечения бидоха и обнародвани незабавно въ журнала на южно-словѣнската академия.¹⁾

Слѣдъ едно кратко пътуванье по Германия и по словѣнскитѣ земи въ Австрия, Макушевѣ отиде въ Италия, дѣто прѣкара около три години, отъ 1868 до 1871 год. Прѣзъ това врѣме онѣ прѣтърси архивитѣ въ Венеция, Флоренция, Неаполь, Палермо, Анкона, Болоня, Пиза, Мантуа, Миланѣ, Туринѣ, Генуа, въ по-вечето отъ които (архиви) не бѣше стѣпялъ до тогава ни единѣ отъ словѣнскитѣ учени мъже. Въ тие архиви онѣ намѣри и прѣписа нѣколко хиляди нови паметници за историята на вситѣ словѣнски племена и на нихнитѣ съсѣди. За изровванъето на това богатство Макушевѣ трѣбваше да прѣгледа и прѣчете въ горѣреченитѣ архиви стотини хиляди стари документи, писани съ най-разнообразно и мъчно за четене писмо. Прѣзъ зимата на 1869 и 1870 г. менѣ се случи да видѣ съ очитѣ си, съ каква ревност и вѣщина, съ какво голѣмо постоянство онѣ извършваше тоя си тежъкъ трудъ въ Неаполитанский архивъ. Неговото уморено отъ работа и всякога умислено лице се озаряваше отъ една извъпредна радостъ, когато той сполучваше да изрови нѣкакъвъ любопитенѣ за Българетѣ паметникъ. Такви паметници той всѣки пѣтъ драговолно ми прѣдаваше да ги четѣ и, ако пожелаѣ, да си ги прѣпишѣ. Съ нѣкои отъ тѣхъ азъ тогава още запознахъ читателетѣ на нашето „Периодическо Списание“ (книж. I, 1870 год. стр. 39, 40, 43—45).²⁾

Слѣдъ завръщанъето си изъ Италия Макушевѣ въ 1871 г. станѣ профессоръ на словѣнската филология въ Варшавский университетъ; въ тая длѣжностъ онѣ остана и до самата си смъртъ, около 12-тъ години. Прѣзъ това врѣме той е обнародвалъ доста много трудове по историята и литературата на различнитѣ словѣнски племена. Ние тука ще кажемъ по нѣколко думи токо за оние негови трудове, които се касаѣтъ до Българетѣ. Тѣ сѣ:

¹⁾ Глед. „Nekoliko novih izvora za historiju južnih Slovena“ въ Rad. jugosl. akademije kn. V, 1868. Цѣлата хроника на Роберта де Клари биде обнародвана отъ Карла Хопфа токо въ 1873 г. въ неговий сборникъ: „Chroniques Greco-Romanes“, Berlin, 1873.

²⁾ [Вж. Съчинения на М. С. Дриновъ, т. I, стр. 76—77, 79—82].

I.

„Историческія разысканія о славянахъ въ Албаніи въ средніе вѣка“ Варшава 1871 г. стр. 153 + VII. Срѣднѣвѣковната албанска история Макушевъ дѣли на четири периода: български, анжуйски, сърбски и скандербеговски. Българскій периодъ той захваща отъ 861 г., когато по-големата частъ отъ Албанската земя е влѣзла въ състава на Българската държава при Бориса-Михаила. Отъ тогава Българетѣ сж господарували тамъ чакъ до 1019 г. Прѣзъ това врѣме българскій елементъ толко се е усилилъ въ срѣдна и южна Албания, дѣто още около края на 11-й вѣкъ, когато българското царство вече не съществуваше, нѣкои писателъе (Малатерра) сж наричали тие страни български, а населението имъ — българско. Силното побългаряванъе на Албания по онова врѣме се доказва и отъ това, дѣто изъ неж охотно сж се придружавали различни чети къмъ българскитѣ въстаници въ 11-й вѣкъ. Макушевъ е напълно увѣренъ, че и прѣзъ врѣмето на византийското господаруванъе въ България (1019—1186) въ Албанската земя е прѣобладавалъ българскій елементъ, поради това онъ и това врѣме отъ исторически животъ на Албанцитѣ причислява къмъ българскій периодъ на Албанската история. — Наскоро слѣдъ възстановленіето на българското (Търновско) царство ние пакъ намираме Албания („Деволская хора и земля арбанасская“) подъ власта на Българетѣ. По мнѣніето на Макушева, Българскій периодъ въ Албанската история фактически се е свършилъ токо въ 1237, та се е продължавалъ, слѣдователно, около 400 годинъ. Прѣзъ толкова дълго врѣме българскитѣ нрави, обичае, българскитѣ обществени наредби сж могли съвсѣмъ да се укоренятъ между Албанцитѣ и да станжтъ еато национални чърти на нихний народенъ битъ. На 1272 год. Албания доброволно се е подчинила на Неаполитанскій краль Карль I Анжуйскій, като е взела отъ него вѣра и клетва, че нѣма да ѝ кжтне народнитѣ обичае, наредби и правдини (*bonus usus, consuetudines, privilegia concessa ab antiquis imperatoribus Romanie*). Макушевъ увѣрява, че подъ тия наредби и правдини трѣбва да се разумѣватъ наредбитѣ и правдинитѣ, които отъ Българетѣ сж били останжли на Албанцитѣ и че, слѣдователно, Карль I „закрѣпилъ вліяніе славянской

50

(болгарской) образованности въ Албаниѣ“ стр. 23.—За анжуйскій периодъ на Албанската история (1250—1350) Макушевъ е събралъ твърдѣ много и твърдѣ важни нови материали. Отъ тѣхъ за насъ особно любопитни сж нѣколко документи, отъ които се доказва, че Карлъ I Анжуйскій е сключвалъ

51 съюзъ съ Българетѣ противъ Византийскій императоръ Михаилъ Палеологъ и че по тая работа сж ходили негови посланици въ Търново, а български въ Неаполъ. Не малко нови паметници Макушевъ привожда и тамъ, дѣто излага историята на сърбскій периодъ (1350—1450 г.) и на скандербеговото врѣме. Скандербегъ е билъ родомъ Словѣнинъ: майка му Вонсава и баща му Иванъ, синъ Браниловъ, сж били отъ чисто словѣнска рода. Въ Скандербеговата къща словѣнскій езикъ е билъ познатъ тѣй исто, както и албанскій. Военний съюзъ, който Скандербегъ състави противъ Турцитѣ, е състоялъ не само отъ албански, но и отъ словѣнски владѣтели. Отъ тука се види, че Скандербегъ принадлежи толкова и на словѣнската история, колкото и на албанската. Всичко това е доказалъ покойний нѣмски историкъ Карлъ Хофъ.¹⁾ Неговитѣ доказателства Макушевъ е потвърдилъ съ нѣколко нови документи. Освѣнъ това, той е сполучилъ да намѣри и нѣколко такви паметници, които ни накарватъ да се съмнѣваме въ истинноста на оние романтически разкази, съ които нѣкои панегиристи сж украсили живота и дѣятелноста на Скандербега. Въ книгата си, за която ни е тука рѣчта, Макушевъ е помѣстилъ една особна глава „за устройството и управлението на албанскитѣ общини въ срѣднитѣ вѣкове“. Тая глава, която е изработена по-вечето възъ основата на нови, архивни материали, има за насъ особенъ интересъ, защото, както рекохме по-горѣ, въ албанскій общественъ битъ е имало и доста много български чърти. Присѣтствието на такви чърти се доказва и отъ нѣколко словѣнски термини, които Макушевъ срѣщналъ въ паметницитѣ на албанскій общественъ животъ и на които той е обърналъ особно внимание. Тие термени сж: *rovlie* (повеля = грамота, указъ), *boiari*, *buiári* (боляре, бояре), *voyvoda*, *voivoda* (войвода), *bastina* (бащина), *obrochum* или *l'obrocho* (оброкъ), *siosum*, *siocho* (сокъ).²⁾

¹⁾ Въ своята прѣкрасна книга „Geschichte Griechenlands im Mittelalter“ Лайпцигъ 1868.

²⁾ Всяка селска къща е плащала по четири гроша оброкъ: *l'obrocho che é grossi quatro par casa. obrochum, quod est grossi quatuor*

II.

„Болгарія въ концѣ XII и въ первой половинѣ XIII в.“
 Варшава 1872 год. Въ тоя си трудъ Макушевъ доста подробно е разгледалъ дѣятелността на първитѣ Търновски царѣ, до колкото това му е било възможно на онова врѣме, когато още не бѣхж се появили книгитѣ на професора Успенскаго, които изнесохж на видѣло съвсѣмъ нови и много любопитни паметници за тая важна епоха въ нашата история.¹⁾ Макушевъ съ особно внимание тука е разгледалъ сношенията на царя Иоанна I съ Иннокентий III и отношенията му къмъ Латинската империя. При обработванъето на тия въпроси той се е възползвалъ и отъ любопитнитѣ свидѣтелства на Роберта де Кларн.

III.

Болгарія подъ турецкимъ владычествомъ, преимущественно въ XV и XVI вѣкихъ“ (напечат. въ „Журналь министерство народн. просвѣщенія“, 1872, часть CLXIII, стр. 286—329). Тука Макушевъ доказва, че турското завоевание било полезно за българскій народъ, и ето по що. Въ 14-й вѣкъ, прѣди турското нашествие, българската земля политически е била распокъсана на нѣколко малки части, които сж се управлявали отъ различни управителѣ, по-вечето чужди отъ колкото свои. И еднитѣ и другитѣ отъ тѣхъ сж се грижили по-вечето за своитѣ лични интереси, на които сж и приносили въ жертва доброденствието на своитѣ подданници. Освѣнъ това тие слаби правителѣ не сж могли да защищаватъ владѣніята си отъ вънкашни неприятелѣ, които постоянно ги сж нападали и разорявали. По онова врѣме, казва Макушевъ, „самостоятельное существованіе Болгаріи было невысказимо. Если бы не завладѣли его Турки, то она досталась бы Мадьярамъ. Вспомнимъ, что уже Емерихъ (1196—1204) помышлялъ о болгарскомъ вѣщцѣ; вспомнимъ, что папа Григорій IX увѣщевалъ Белу IV (1263 г.) предпринять крестовый походъ въ Болгарію, указывая, что Богъ избралъ его и возвеличилъ для распространенія католицизма;

рго домо. — По миѣннето на Макушева сокъ се е наричалъ данокъ, който сж плащали бездомнитѣ мъже (стр. 127).

¹⁾ Ине тука подразумѣваме слѣднитѣ книги на г-на Успенскаго: а) „Образованіе втораго болгарскаго царства“. Одесса 1879 г. б) „Византійскій писатель Никита Акоминатъ“ Петербургъ 1874.

вспомнимъ, что Людевитъ великий отнялъ у Болгаръ Видинъ (1365) г.) и владѣлъ имъ четыре года, и что Иванъ Страшимиръ Видинскій признавалъ себя венгерскимъ вассаломъ до 1397 г., когда онъ долженъ былъ подчиниться Баясету..... И нѣтъ сомнѣнiя, что доставшись Мадьярамъ Болгарiя окатоличилась бы и потеряла свою народность“ (стр. 288). Турското завоевание не само е отклонило тая опасность, която е заплашвала цѣлата бѣднина на българскiй народъ, но още е и уздравило тая бѣднина чрѣзъ това, дѣто е съединило политически распокѣсаннитѣ български области подъ една власть. По мнѣнiето на Макушева, турското завоевание на първо врѣме било полезно на българскiй народъ и чрѣзъ това, че му уздравило такъвъ материаленъ животъ, какъвто той на да ли е видвалъ въ 14-й вѣкъ при християнскитѣ си управители. Първитѣ турски султани, особно Мурадъ II, Мухамедъ II, Баязитъ II, Селимъ II, сж се отличавали съ вѣротърпимостъ, правдолюбие и съ други похвални нравственни качества. Турцитѣ прѣзъ това славно въ историята имъ врѣме сж се държали просто и човѣшки сж се обнасяли съ своитѣ поданици: не имъ вземали тежки данъци, сѣдили ги лесно и право, добрѣ ги бранили отъ вѣнкашни врагове и разорения. Прѣзъ 15-й и 16-й вѣкове християнетѣ въ Турско се наслаждавали съ такво мѣдро и човѣшко управление, каквото рѣдко се е срѣщало на онова врѣме и въ най-образованнитѣ европейски държави. И Българетѣ тогава изобщо били доволни отъ положението си, живѣли доста свободно, били богати. Всичко това Макушевъ се стареа да подтвърди съ различни свидѣтелства, които той издирилъ въ италианскитѣ архиви. Турското иго е взело да стая тежко и несносно за Българетѣ токо отъ края на 16-й вѣкъ, когато характерътъ и поведението на Турцитѣ захванъли да се развалятъ. Тая Турска развала, по мнѣнiето на Макушева, е произлѣзла най-много отъ сближаванъето на Турцитѣ съ западно-европейскитѣ държави, особно съ Венецианската республика. „Безнравственная, своекористная и трусливая, но дальновидная республика св. Марка была, безъ сомнѣнiя, первою и главнѣйшею виновницею нравственной порчи Турокъ. Откупаясь отъ войны щедрыми подарками султану, визирямъ и пашамъ, она развила въ Туркахъ продажность и роскошь — главные источники бѣдствiй ихъ христiанскихъ поданныхъ. Интриги ренегатовъ, фана-

рѣтовъ и католическихъ миссіонеровъ подлили масло въ огонь“ (стр. 312). Отъ края на 16-й вѣкъ старитѣ турски добродѣтели и похвалнитѣ страни на турското управление изчезватъ. Турцитѣ ставатъ бездѣятелни, лѣнливи и се вдаватъ въ роскошь, салтанатъ. Тие пороци ги сж накарали да станѣтъ и страшно користолюбиви. Даждията сж се уголѣмили, рушветѣтъ станѣлъ всеиленъ въ управленнето и въ сѣдилищата, имотѣтъ и животѣтъ на раята останѣли беззащитни пр. Отъ тогава, сирѣчь отъ края на 16-й вѣкъ, Българетѣ взели вече сериозно да мислятъ за освобождението си и да търсятъ за това вънкашна помощъ. Макушевъ привожда нѣколко твърдѣ любопитни свидѣтелства за сношенията, които Българетѣ съ таква цѣль сж правили въ края на 16-й и въ началото на 17-й вѣкъ съ седмиградскій князь Стефанъ Батори, съ Руситѣ, съ различни италиански владѣтели и даже съ испанскій краль. Такъво е вкратцѣ съдържаннето на Макушевата статия за състоянието на Българетѣ подъ Турското владичество. Исказанитѣ въ неж мисли заслужватъ сериозно внимание, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ може и да не сж вѣрни. Особно важна е тая статия по това, че тя е прѣпълнена съ доста много нови извѣстия и свидѣтелства, които иматъ първостепенно значеніе за исторіята на Турцитѣ и Българетѣ. Между друго тука е приведена токо речі цѣла записката на Дубровничанина Павла Джорджича за положението на Българетѣ, която (записка) е писана на 1595 г. и която Макушевъ е намѣрилъ въ Миланскій архивъ.¹⁾ Приведени сж и извлечени изъ нѣкои писма отъ охридскій патриархъ Атанасій, който около 1615 год. дѣятелно е работилъ за распиваннето на турското царство. За тая цѣль той приготвявалъ възстаніе въ България и въ сѣщото врѣме подбуждалъ вицецарлюветѣ неаполитански и сицилійски, та и самій испанскій краль, Филиппъ III, да захванѣтъ война съ Турцитѣ. Тие паметници за дѣятелността на патриарха Атанасія Макушевъ е намѣрилъ въ палермитанскій архивъ.

Членѣтъ, за който ни е тукъ рѣчта, се свършва съ слѣднитѣ думи: „Болгаре не безропотно сносили тяжелое иго и жестоко мстили за насиліе физическое и нравственное: но они не могли облегчить своей несчастной судьбы, немилосердно

¹⁾ За тая записка или рѣчь на Павла Джорджича глед. ПерIOD. списание на Д. Кв. Др. 1870 г. кн. I, стр. 43, 44. [Сжшо, Съчинения т. I, стр. 80—81].

преслѣдующей ихъ до нынѣ. На глазахъ отцовъ нашихъ совершилось освобожденіе Сербіи и Греціи, на нашихъ глазахъ объединились и устроились дунайскіе княжества; а Болгарія продължаеть робствовать, и, Богъ знаетъ, скоро ли дождется своего освободителя“.

IV.

56 „Очеркъ исторіи и современнаго положенія задунайскихъ Слаявъ: Болгаръ и Сербовъ“ напечат. въ Русскомъ вѣстникѣ 1876. Прѣзь мѣсець мартъ на 1876 г., когато юнашкото херцеговинско възстаніе бѣше повержило рускитѣ сърдца съ особно горещо съчувствие къмъ сѣрбското племе, когато и руската публицистика, увлечена отъ това съчувствие, малко се занимаваше съ България, като не очакваше тамъ нѣкакви сериозни събития, Макушевъ е съставилъ горѣзабѣлѣженный „очеркъ“ (прѣгледъ) и го е обнародвалъ въ единъ отъ най-разпространеннитѣ руски журнали. Тука той е помѣстилъ вѣрни, свободни отъ всякаво пристрастие и увлечение бѣлѣжки за сѣрбското племе и за сѣрбскитѣ земли на Балканскій полуостровъ, особно за сѣрбското княжество. Но при това е обърнулъ и особно внимание на Българетѣ, на които е посветилъ и по-голѣмата часть отъ тоя си трудъ. Вкратцѣ, но ясно и майсторски тука е изложена исторіята на Българетѣ, положението имъ подъ турското иго и възражданъето имъ. Съчувственно е описанъ успѣхътъ, който Българетѣ сж направили въ своето развитіе при толкова мъчни обстоятелства и спънки отъ всяка страна. Особно съчувственно е описано напрѣдванъето на българската книжнина, за която Макушевъ съ нѣкаква си гордость забѣлѣзва: „болгарская литература въ послѣднее десятилѣтіе сдѣлала большіе успѣхи: болгарскія книги считаются не десятками, а сотнями, и въ числѣ ихъ есть добросовѣстные труды историческіе, этнографическіе и лингвистическіе. . . . Можно надѣяться, что болгарская литература быстро разовьется и займетъ принадлежащее ей мѣсто въ ряду славянскихъ литературъ“. Тука сж помѣстени и доста вѣрни географически, этнографически и статистически бѣлѣжки за нашій народъ. Не е нужно да се запираме на подбужданията, които сж накарали Макушева да обнародва такъвъ единъ „очеркъ“, проникнътъ съ горещо съчувствие къмъ нашій народъ. Не можемъ да не изповѣдаме

обаче, че съ тоя си „очеркъ“, който е написанъ нѣколко недѣли прѣди българското възстание, Макушевъ направил не малка услуга на нашето народно дѣло.

V.

57

„Разборъ книги К. Иречка: Dějiny národa bulharského“ напечат. въ „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“. 1878, апрѣль и май. Това е много подробна критика, — тя заема около седемъ печатни листъе (коли) и до нѣйдѣ е прѣдизвикана отъ моето кратко писмо за българската история на г-на Иречека, което (писмо) обнародвахъ прѣзъ 1876 г., чтомъ излѣзе на свѣтъ тая важна книга.¹⁾ Азъ желяхъхъ часъ по-скоро да запознаж читателетѣ на нашето „Периодическо списание“ съ почтенната книга на г-на Иречека и съ нейното значение, поради това въ реченното мое писмо се и говори по-вечето за нейнитѣ хубави страни, каквито тя има твърдѣ много. За нѣкои отъ недостатѣцитѣ ѝ, които на-бързѣ могохъ да забѣлѣжъ, азъ такожде споменѣхъ въ писмото си, но за тѣхъ споменѣхъ само вкратцѣ. Макушевъ останѣлъ твърдѣ незадоволенъ отъ това мое писмо, съгледалъ въ него „слишкомъ пристрастный отзывъ“, за който и твърдѣ остро ме укорява въ критиката си. Тука той е обърнѣлъ по-вечето внимание на слабитѣ мѣста въ историята на г-на Иречека, именно на нѣкои дребни погрѣшки и пропусчания, каквито има и всякога ще има въ една книга, която обнема цѣлата история на единъ малко изученъ народъ, и каквито се срѣщатъ и въ Макушевитѣ исторически трудове. За такви недостатѣци Макушевъ твърдѣ строго осажда г-на Иречека, комуто особно не прощава това, дѣто не се възползовалъ отъ вситѣ руски трудове и издирвания по българската история. Но който знае, колко мъчно се получаватъ такви руски книги въ Прага, дѣто г-нъ Иречекъ е писалъ българската си история, той, вѣрвамъ, ще намѣри тия осжждания и укорявания не до тамъ справедливи. Трѣбва да кажа още, че г-нъ Иречекъ въ вто-

58

¹⁾ Това писмо е напечатано въ „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ Браила, 1876, кн. XI—XII, 215—227. Съ нѣкои измѣненія то биде напечатано и въ Журнала (Casopis) на чешкий музей (кн. I, 1876), също и въ Archiv für slawische Philologie [Bd. II, 168—177] [— Вж. по-горѣ стр. 234—246].

свѣтъ токо речи въ едно врѣме съ Макушевата критика, бѣше вече оправиль по-вечето отъ недостатъцитѣ, за които го толко укорява тая строга критика. Като оставимъ обаче на страна твърдѣ строгий и острый тонъ въ критический Макушевъ трудъ, за който ни е тука рѣчта, ние трѣбва да признаемъ, че тоя трудъ, надъ който покойний му авторъ много и дълго врѣме се е трудиль, е направиль не малка услуга на нашата историография. Съ таква цѣль Макушевъ е и написалъ своята критика, както и самъ изповѣда въ едно приятелско до мене писмо, изъ което си позволявамъ да привеждъ слѣднитѣ думи: „Радн пользы науки я счелъ долгомъ своимъ отнестись строго и къ книгѣ Иречека и къ вашей рецензи“.

VI.

Прѣзь врѣмето на профессорската си дѣятелность въ Варшавский университетъ, Макушевъ е намиралъ свободни часове за да приготвява своитѣ архивни материали за обнародване. Той може и да обнародва една часть отъ тѣхъ въ два голѣми томове подъ заглавие: *Monumenta historica slavonorum meridionalium vicinorumque populorum*. Първий отъ тие томове е напечатанъ въ Варшава на 1874 г., а вторий — въ Бѣлградъ на 1881 г. Въ тѣхъ сж вмѣстени и нѣколко особно любопитни за насъ паметници, за които ние ще поговоримъ по-подробно другъ пѣтъ. Тука само ще забѣлѣжимъ, че освѣнъ обнародванний въ горѣзабѣлѣженнитѣ два тома материалъ, у Макушева имаше още много такъвъ архивенъ материалъ, съ който бихъ могли да се напълнятъ още петъ шесть голѣми томове и който покойний такожде желаше да обнародва постепенно. Трѣбва да се надаме, че университетскитѣ Макушеви другаре и неговитѣ ученици нѣма да оставятъ тоя драгоцененъ исторически материалъ да се распелѣе и изгуби, а ще се погрижатъ и за по-скорото му обнародванье. Ние особно трѣбва да желаемъ това, защото между необнародваннитѣ Макушеви паметници има и доста много такви, които се касажатъ до нашата история. За нѣкои отъ тѣхъ покойний съ обичната си любезность писменно ми е съобщавалъ нѣкога кратки, а нѣкога и подробни извѣстия. Такви негови писма, които сж любопитни и отъ други нѣкои страни, азъ съмъ учувалъ, защото ми се чини, че тѣ заслужаватъ да бждѣтъ обнародвани нѣкога.

Освѣнъ горѣзброеннитѣ трудове, покойний българолюбецъ е обнародвалъ въ различни руски журнали и газети и нѣколко по-макли статии, които много или малко са касаѣтъ по нашата история и литература, или пакъ до нашето народно дѣло. Азъ тука ще споменѣ токо една отъ тѣхъ, съ която Макушевъ е поздравилъ новата дѣятелность на нашето Книжовно дружество въ Срѣдецъ и първитѣ двѣ книжки отъ всѣкреснѣлото ни Периодическо Списание. Тая статия, която се появи прѣзъ послѣдната зима въ „Русскій Филологическій Вѣстникъ“, свидѣтельствува, че покойний ѣ авторъ до самий край на живота си не е прѣставалъ да се интересува съ нашитѣ работи и съ жива радостъ е посрѣщалъ всяко добро начинание. Тука, като дойде рѣчь до нашето Книжовно Дружество, почитамъ за своя длъжность да кажъ още, че Макушевъ още отъ самото основание на това Дружество (въ Браила) постоянно се отнасяше къмъ него съ горецо съчувствие, което не единъ пѣтъ е изказвалъ въ своитѣ ученолитературни трудове. Не могъ такожде да не споменѣ съ благодарность и за нравственната поддръжка, която покойний всякога даваше на първитѣ работници въ Дружеството, като ги насърчаваше да не падатъ духомъ отъ различни спѣнки и прѣчки, но да продължаватъ дѣлото си съ надежда за по-добри дни и врѣмена.

Въ своитѣ университетски лекции Макушевъ е издѣлялъ особно много мѣсто за нашата история, литература, а такожде и за нашия езикъ, който познаваше добрѣ. Той всякога се е старалъ да възбужда особенъ интересъ къмъ нашето племе въ своитѣ ученици, единъ отъ които е и В. В. Качановски. Вѣрвамъ, че нещѣ сгрѣшиж, ако кажъ, че Макушевъ е вдхнѣлъ г-ну Качановскому оная любовь и ревность, съ които той сега издирва и изважда на свѣтъ паметницитѣ на нашата писменность и народна словесность.

Съ ученичѣ си трудове, особно съ откритията си въ италианскитѣ архиви, Макушевъ е направилъ истински, дълготрайни услуги на нашата история. Не сж малки и услугитѣ му на нашето народно дѣло, което онъ съ своето авторитетно слово горецо е поддръжалъ и въ сериозната русска публицистика, и на университетската си катедра, и въ кръга на своитѣ учени приятели и отбрани позайници. Просвѣ-

тениѣ и родолюбиви Българе особно високо оцѣняватъ такви благородни услуги, та смѣемъ да се надаме, че името на Викентия Васильевича Макушева по насъ за всѣкога ще се споменува съ благодарностъ. Вѣчна му паметъ!

Харьковъ, 1883. Юний.

2. Споменъ за Ивана Сергѣевича Аксакова.*)

(† 27 Януарий 1886 год.).

Новопрѣставений почетенъ членъ на Българското Книжовно Дружество Иванъ Сергѣевичъ Аксаковъ е направилъ на Българский народъ голѣми добрини, поради които неговий животъ и неговитѣ дѣяния трѣбва да завзематъ не малко страници въ историята на българското духовно и политическо възраждане, ако, разумѣва се, тая история се напише нѣкога съ потрѣбната пълнота, вѣщина и безпристрастие. Сега, додѣто е още ровка прѣстѣта, която покрива неговитѣ брени останѣци, ние осѣщаме душевна потрѣбностъ да споменемъ поне вкратцѣ за нѣкои отъ неговитѣ услуги на народа ни.

Кой отъ сегашното българско поколѣние не знае, не е слушалъ отъ бащи, дѣди и прадѣди, какъ нашия народъ прѣзъ тежитѣ и усилни години на турското робство се е утѣшавалъ съ една твърда вѣра, че рано или късно той ще бѣде освободенъ чрѣзъ Русия, чрѣзъ руския царь, когото по насъ сж наричали, та и до сега още наричатъ Дѣдо Иванъ? Тая всенародна българска вѣра, на която ние се сподобихме да видимъ изпълнението, е много отдавнашна: тя се е породила още прѣди четири вѣка, когато Турцитѣ така се утвърдихъ на Балканский полуостровъ, дѣто на тамошнитѣ християнски народи не оставаше вече никаква надежда, че ще могатъ съ свои сили да се отървжтъ отъ турското иго. При това отчаяно положение Българский народъ обзрнж надеждитѣ си къмъ Москва, толко пд-скоро, че тъкмо по онова врѣме московското господарство бѣ захванжло да се усилюва вътрѣшно и да расте чрѣзъ цѣль редъ славни побѣди надъ Татаретѣ, които сж 2 отъ едно порекло съ Турцитѣ и които до тогава се считахж

*) Изъ „Периодическо списание на Българ. Книж. Дружество“ кн. XIX—XX (1886), стр. 1—15.